

ISSN 2523-4684
e-ISSN 2791-1241

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ХОРЕОГРАФИЯ АКАДЕМИЯСЫ
KAZAKH NATIONAL ACADEMY OF CHOREOGRAPHY
КАЗАХСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ ХОРЕОГРАФИИ

Ғылыми
журналы

scientific
journal

научный
журнал

ARTS ACADEMY

2 (6) 2023

Маусым 2023

June 2023

Июнь 2023

2022 жылдың наурыз
айынан шыға бастады /
published since March 2022 /
издается с марта 2022 года

жылына 4 рет шығады/
published 4 times a year/
выходит 4 раза в год

Астана қаласы
Astana city
город Астана

Редакциялық алқаның төрағасы

Нүсіпжанова Б. Н. - педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасының Еңбек сіңірген қайраткері

Бас редактор

Толысбаева Ж.Ж. - филология ғылымдарының докторы, профессор.

Редакциялық алқа

Кульбекова А.К. - педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан);

Сайтова Г.Ю. - өнертану кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген әртісі (Қазақстан);

Ізім Т.О. - өнертану кандидаты, профессор, ҚазССР-ның еңбек сіңірген әртісі (Қазақстан);

Жумасейтова Г.Т. - өнертану кандидаты, профессор (Қазақстан);

Казашка В. - PhD, қауымдастырылған профессор (Болгария);

Вейзанс Э. - PhD (Латвия);

-

Туляходжаева М.Т. - өнертану докторы, профессор (Өзбекстан);

Фомкин А.В. - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент (Ресей);

Дзаганиа И. - филология ғылымдарының докторы, профессор (Грузия);

Таптыгова Е. - PhD (Әзірбайжан).

Жауапты редактор: **Жунусов С.К.**

Қазақ ұлттық хореография академиясының ғылыми журналы.

ISSN 2523-4684

e ISSN 2791-1241

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінің мерзімді баспасөз басылымын, ақпарат агенттігін және желілік басылымды есепке қою туралы **02.02.2022 жылы берілген**

№ KZ77VPY00045494 куәлік.

Шығу жиілігі: жылына 4 рет

Тиражы: 300 дана

Редакция мекен-жайы: Астана қ., Ұлы Дала даңғылы, 43/1, 470 офис

Тел.: 8 (7172) 790-832

E-mail: artsballet01@gmail.com

© **Қазақ ұлттық хореография академиясы, 2023**

Chairman of the Editorial Board

B.N. Nusipzhanova - Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Honoured Worker of the Republic of Kazakhstan.

Editor-in-Chief

Zh.Zh. Tolysbaeva - Doctor of Philology, Professor.

Editorial Board

A.K. Kulbekova - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan);

G.Yu. Saitova - Candidate of Art History, Professor, Honored Artist of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan);

T.O. Izim - Candidate of Art History, Professor, Honored Artist of the Kazakh SSR (Kazakhstan);

G.T. Zhumaseitova - Candidate of Art History, Professor, (Kazakhstan);

V. Kazashka - PhD, Associate Professor (Bulgaria);

E. Veizans - PhD (Latvia);

M.T. Tulyakhodzhayeva - Doctor of Art History, Professor (Uzbekistan);

A.V. Fomkin - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Russia);

I. Dzaganian - Doctor of Philology, Professor (Georgia);

E. Tapygova - PhD (Azerbaijan).

Executive editor: **Zhunosov S.K.**

Scientific journal of the Kazakh National Academy of Choreography

ISSN 2523-4684

e ISSN 2791-1241

Certificate of registration of a periodical, information agency and online publication of the Information Committee of the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan **No. KZ77VPY00045494, issued 02.02.2022**

Frequency: 4 issues per year

Printing: 300 copies

Editorial Office: Astana city, Uly Dala avenue 43/1, 470 office

Phone: 8 (7172) 790-832

E-mail: artsballet01@gmail.com

© **Kazakh National Academy of Choreography, 2023**

Председатель редакционной коллегии

Нусипжанова Б.Н. - кандидат педагогических наук, профессор, Заслуженный деятель Республики Казахстан.

Главный редактор

Толысбаева Ж.Ж. - доктор филологических наук, профессор.

Редакционная коллегия

Кульбекова А.К. - доктор педагогических наук, профессор (Казахстан);

Саитова Г.Ю. - кандидат искусствоведения, профессор, Заслуженная артистка Республики Казахстан (Казахстан);

Ізім Т.О. - кандидат искусствоведения, профессор, Заслуженный артист КазССР (Казахстан);

Жумасейтова Г.Т. - кандидат искусствоведения, профессор, (Казахстан);

Казашка В. - PhD, ассоциированный профессор (Болгария);

Вейзанс Э. - PhD (Латвия);

Туляходжаева М.Т. - доктор искусствоведения, профессор (Узбекистан);

Фомкин А.В. - кандидат педагогических наук, доцент (Россия);

Дзаганя И. - доктор филологических наук, профессор (Грузия);

Таптыгова Т. - PhD (Азербайджан).

Ответственный редактор: **Жунусов С.К.**

Научный журнал Казахской национальной академии хореографии.

ISSN 2523-4684

e ISSN 2791-1241

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания Комитета информации Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан

№ KZ77VPY00045494, выданное 02.02.2022 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 300 экземпляров

Адрес редакции: г. Астана, пр. Ұлы Дала, 43/1, 470 офис.

Тел.: 8 (7172) 790-832

E-mail: artsballet01@gmail.com

© **Казахская национальная академия хореографии, 2023**

ХОРЕОГРАФИЯ ЖӘНЕ ӨНЕР CHOREOGRAPHY AND ART ХОРЕОГРАФИЯ И ИСКУССТВО

МРНТИ 18.49.07

УДК 793

DOI:10.56032/2523-4684.2023.2.6.5

А.Ш. Шамшиев¹, Г.Т. Жумасеитова²

^{1,2} Қазақ ұлттық хореография академиясы
(Астана, Қазақстан)

ҚАЗАҚ ЕРЛЕР БИІНІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕСІ

Аннотация

Би өнерінің тарихына қол жеткізу қиын, себебі ол мыңдаған жылдар бойы сақталған тас құралдар, мүсіндер, аң аулау құралдары немесе жартастағы суреттер сияқты нақты анықталған физикалық артефактілері жоқ. Би өнерінің адамзат мәдениетінің бір бөлігіне қашан айналғанын дәл анықтау мүмкін емес. Би өнері әр қоғамда түрлі қызметтерді атқарған. Соның бірі әлеуметтік коммуникация және байланыс орнату. Халықтық мерекелер мен рәсімдерде қолданылған. Би өнерін науқас адамдарды, депрессия мен стрессте жүрген адамдарды емдеу әдісі ретінде де пайдаланған. Ең негізгісі би өнерін еркектер мен әйелдердің арасындағы сезімді жеткізу құралы ретінде де қарастырған. Автор осы ғылыми мақалада әлем халықтарының би тарихына шолу жасай отырып, соның ішінде ерлер биінің дамуына назар аударады. Қазақ ерлер биінің дамуын зерделей келе, оған кедергі келтіріп отырған фактілерді көрсетеді. Айтылған мәселелерді шешудің жолдарын іздеуге тырысады. Би өнерінің адам өмірі мен денсаулығына пайдасын нақты дәлелдермен тұжырымдайды.

Түйінді сөздер: өнер, ерлер биі, хореография, тарих, даму, мәселе.

А.Ш. Шамшиев¹, Г.Т. Жумасеитова²

^{1,2} Казахская национальная академия хореографии
(Астана, Казахстан)

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ КАЗАХСКОГО МУЖСКОГО ТАНЦА

Аннотация

История танцевального искусства трудно мотивируема, потому что в ней нет четко определенных физических артефактов, таких как каменные орудия труда, скульптуры, охотничьи инструменты или наскальные рисунки, которые сохранились на протяжении

тысячелетий. Невозможно точно определить, когда танцевальное искусство стало частью человеческой культуры. Танцевальное искусство выполнял разные функции в обществе. Одной из них является социальная коммуникация и установление связей. Использовалась в народных гуляниях и обрядах. Искусство танца также использовалось как метод лечения больных людей, людей, страдающих депрессией и стрессом. Самое главное, танцевальное искусство также рассматривалось как средство передачи чувств между мужчинами и женщинами. В этой научной статье автор делает обзор истории танца народов мира, в том числе уделяя особое внимание развитию мужского танца. Изучив развитие казахского мужского танца, он показывает факты, препятствующие его развитию. Пытается найти пути решения озвученных проблем. Польза танцевального искусства для жизни и здоровья человека сформулирована через четкую систему доказательств.

Ключевые слова: искусство, мужской танец, хореография, история, развитие, проблема.

A.Sh. Shamshiev¹, G.T. Zhumaseitova²
^{1,2} Kazakh National Academy of choreography
(Astana, Kazakhstan)

THE PROBLEM OF THE DEVELOPMENT OF KAZAKH MEN'S DANCE

Annotation

The history of dance art is difficult to access because it does not have well-defined physical artifacts such as stone tools, sculptures, hunting tools or rock paintings that have survived for thousands of years. It is impossible to determine exactly when the art of dance became a part of human culture. The art of Dance has held different functions in each society. One of them is social communication and communication. It was used in folk festivals and rituals. The art of dance was also used as a method of treating sick people, people who are in depression and stress. The most basic also considered the art of dance as a means of conveying feelings between men and women. In this scientific article, the author, reviewing the history of dance of the peoples of the world, pays attention, including to the development of men's dance. Studying the development of Kazakh men's dance, he shows the facts that hinder it. Tries to find ways to solve the problems mentioned. Formulates with concrete evidence the benefits of dance art for human life and health.

Key words: art, men's dance, choreography, history, development, problem.

Кіріспе. Би өнері әр ұлттың дәстүрінен, әдет-ғұрпынан хабар беретін рухани құндылығы ғана емес, би

оны бір қауымнан екінші қауымға ажырататын эстетикалық құндылықтарға толы, әр елдің мәдени мұрасын ашатын символизммен көмкерілген. Би оқиғаны айтуға, сезімдер мен эмоцияларды жеткізуге және басқалармен және өздерімен байланыс орнатуға көмектеседі. Би алғашқы адамзат өркениеттері пайда болғанға дейін де рәсімнің, рәсімдердің, мерекелер мен ойын-сауықтың маңызды бөлігі болды. Оған нақты ғылыми дәлелдер бар. Мысалы, Үндістандағы 10 000 жылдық Бхимбетка жартастарындағы суреттер мен Египет қабірлеріндегі біздің заманымызға дейінгі 3300 жылы билеген фигураларды бейнелейтін суреттерді айтуға болады. Қазіргі бидің көптеген түрлері ежелгі кезеңнің тарихи, дәстүрлі, салтанатты және этникалық билерінен бастау алады. Би ерте адамдарда өмір сүру үшін қажетті ынтымақтастықты дамытатын әлеуметтік өзара әрекеттесу құралы ретінде қолданылған болуы мүмкін.

Зерттеу әдістері. Негізгі зерттеу әдістері тарихқа сүйену (историзм) болды, зерттеу тақырыбы бойынша материалдарды жүйелеу, оларды салыстырмалы талдау және ғылыми жалпылау бар. Мақалада мәтінді историзм мен жүйелеу әдістері бірін-бірі толықтыратын қызмет атқарды. Аталған әдіс мақаланы хронологиялық және тәртіппен құрылымдауға мүмкіндік берді. Материалдық және рухани мәдениеттің дәлелдерін талдаудың құрылымдық-семантикалық әдісі де қолданылды.

Тақырып бойынша әдебиеттерге шолу. Мақала қазақ ерлер биінің даму мәселесіне арналғандықтан оны жазу барысында тарихи деректерге сүйену қажеттілігіне байланысты би зерттеушілері мен ғалымдарының бірнеше жыл бұрынғы еңбектеріне сүйендік. Мысалы, би өнері тақырыбын қозғап жүрген қазақ тілді сайттардан («Айқын» сайты) деректер алынды 1. Мақаланы жазу барысында қазақ өнер энциклопедиясына да жүгіндік [2, 140 б.]. Сонымен қатар би өнері күймен тығыз байланысты болғандықтан Ақселеу Сейдімбектің «Қазақтың күй өнері» [3, 13 б.] атты шығармасында ізденіс жасадық. Б. Қабай [4] Дж. Дрепер [5] сияқты зерттеушілердің еңбектерін қарадық. Сонымен қатар 3 томдық «Қазақ өнерінің тарихы» [6], Шара Жиенқұлованың «Қазақ билері» [7, 3 б.] Ізім Тойғанның «Өркені өскен би өнері» атты оқу құралы [8, 5 б.] атты еңбектері назарға алынды. Электрондық

ресурстардан соңғы жылдардағы жарияланымдарға сілтеме жасадық. Қазақ Ұлттық хореография академиясының «Art academy», өзге де өнер саласындағы «Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities» журналдарында жарияланған әріптестеріміздің ғылыми мақалаларына жалпы шолу жасалды.

Зерттеу нәтижесі. Қазақтың би өнері туралы жазушы Мұхтар Әуезов: «Біздің қазақ халқы дарынды, өнерпаз халық, ән, күй деген мұрамызда шек жоқ. Ал бұл қазақ халқында биден қалған мұра өте аз. Жаңа ұрпақ осы биді қолға алғаны жөн. Менің байқауымша, осы өнерге талпынып жүрген Шара (Ш. Жиенқұлова) сияқты жастар бар көрінеді. Одан бір нәрсе шығатын түрі бар. Ал қай өнерді алсақ та, опера болсын, музыка театры болсын, оның бәрі бисіз болмайды» – деген болатын [1]. Қазақ би өнері ұлттың болмысымен бітiсе қайнасып, салты мен дәстүрін, тыныс-тіршілігін, табиғатпен байланысын дәріптей дамып келе жатқан өнер саласы. Мысалы, «Қоян биі», «Аю биі», «Насыбайшы», «Ортеке», «Қоян-бүркіт», «Қаражорға» секілді билер. Бір сөзбен айтқанда би өнері қазақтың қанына жақын өнер. Шара Жиенқұлова, Әубәкір Исмаилов, Дәурен Әбіров сынды өнер қайраткерлері мен би өнерінен әлемдік айтарлықтай деңгейге жеткен.

Би деген қимыл, қимыл – тіршілік, ал тіршілік – өмір. Өмірін түрлі қимылмен өрнектей білген қазақ халқы би өнеріне сан ғасырлар бұрын ден қойған. «Би – музыка немесе ырғаққа сай дене қимылымен көркем образ жасайтын өнер. Би қазақтың халық фольклорының көне түрлерінің бірі, ежелгі заманнан ақындық, күйшілік өнерімен қатар би өнері де болды. Ол жайында Қазақстан жерінде сақталған тастағы суреттер, тарихи деректер, орыс саяхатшылары, тарихшылары, ғалымдарының этнографиялық жазбалары сыр шертеді» [2, 140 б.]. Бірақ қоғам арасынан оны жоққа шығарушылар да табылды. Дәл қазіргі қоғамда қазақ би өнерін жоққа шығарып жүргендерден бөлек, «қазақтың биі болса да ерлері билемеген» деген түсінік тағы бар. Ондай қоғамдағы қате пікірлерге тосқауыл қою үшін мынаны түсіну керек, қазақ еліндей ұлттық өнерін ұрпақтан ұрпаққа жеткізе білген халық кемде кем. «Ұлы дала көшпенділерінің мыңдаған жылдар аясында шыңдалған ғажайып мәдениетінің кіндік

жұрттағы мұрагері қазақтар болды және олар сол ұлы мәдениеттің арқауын үзіп алмай бүгінгі күнге дейін жеткізе алды» [3, 13 б.]. Соның нәтижесінде елімізде қаншама әр түрлі жанрдағы әуендер осы күнге дейін жетті, сол әуенмен билер қатар дамыды. Әуен бар жерде әлбетте қимыл бар, ал қимыл–қозғалыс болған жерде бидің болмауы мүмкін емес. «Қазақта би болмады» деген ұғымға байланысты осы ойдың теріс екенін еліміздегі өнер саласының ғалымдары, ұстаздар да айтып, жазып, көптеген мысал-фактілермен дәлелдеп келеді. Қалай болғанда да, жалпы би өнерін негізгі мамаңдық ретінде қазіргі біздің қазақ қоғамы толықтай қабылдай алмай отыр және бұл өз кезегінде өзекті мәселеге айналды.

Қазақ өнерін, соның ішінде қазақтың ұлттық би өнерін зерттеп жүрген ғалымдардың еңбектеріне сүйену арқылы ғана біз қазақ биінің ежелден келе жатқанын дәлелдей аламыз. Атап айтса, өнер зерттеушісі Серәлі Мұхамедсадықовтың деректеріне сүйенсек, би өнері қазақ тарихында өте ерте басталған. Небір жауынгерлік замандардың өздерінде қазақтың батырлары би қимылдары арқылы сүйінші сұрап, жеңіспен келе жатқанын ауыл халқына би арқылы көрсеткені туралы баяндайды. Ол еңбегінде: «Мен тіпті таң қалдым. Қазақ халқының батырлары да биге өте жақын болған. Ол батырлардың жауын жеңіп, жеңіспен елге оралып келе жатқанын қарапайым ауыл адамдары оларды биі арқылы танып білген. Биі арқылы дейтінім, әдетте қазақ батырлары жауды ойсырата жеңіп, елге таяп қалғанда, анадай жерден аттарынан түсіп, ауылға қарай «Бүркіт» биін билеп келетін болған. Осылайша, олар ауылға жақсы хабарды жеткізе білген. Бұл, әрине, тек қазақ халқына ғана, қазақтың еркектеріне ғана тән нәрсе» – деген құнды пікірін айтады [4]. Яғни, қазақ батырлары деп отырғанымыз – қазақтың еркектері болса, қазақ халқының арасында ер азаматтардың биі сол дәуірлерде жақсы дамыған деп пайымдауға негіз бар. Осы жерде «қазақ еркектері билемеген» деген ой айтып жүрген жекелеген адамдардың пікірінің теріс екенін аңғаруға болады. Қытай қазақтарынан шекара асып келген буын биі де ер азаматтардың қатысуымен орындалатын би. Аталған биге мың бұралған бойжеткенмен ер азаматтың араласуы керемет бір көрініс сыйлайды. Осы буын биі саналатын

«Қаражорғаны» біздің еліміздің тұрғындарының жаппай билегені, оған деген қызығушылық танытқаны сондықтан да болар. Қара жорға – қазақы тұрмыстың, ұлттық болмыстың төл туындысы. Оның бірнеше нұсқалары бар екені айтылып жүр. Соның бірі ер азаматтардан құралған би тобы орындайтын мынау бір нұсқасы. «Биді билеу үшін бір қарулы мығым жігітті ортаға қара жорға ретінде шығарып, атқа ұқсатып төрт аяқтатып тұрғызып қоятын. Сонан кейін биді жақсы билей алатын бір бозбаланы ортаға шығарып, қол соғатын. Домбырашы дәстүрлі “Қара жорға” би әуенін тарта бастағанда биші атқа, яки қара жорғаны билей жүріп жақындап, алдымен аттың кекілін, құлағын, жалын сипап барып нөқта, сонан соң жүген салу рәсімін жасайды. Бұдан кейін арқасын, сауырын сипап жүріп, атты ерттеуге кіріседі. Мұның бәрі би арқылы орындалады. Ат ерттеліп болғаннан кейін, бидің ең шарықтау шегіне, әсем де, қызғылықты сатысына куә боласыз. Бишіміз ерттеулі аттың төрт аяғын тағалау жосынын жасап, неше түрлі қимыл-әрекетке толы би ырғағына басады да, «Қара жорғасына» қарғып мініп, атүсті қозғалысының ең күрделі де әсем қимылын көрсете бастайды. Аттың қолтығына аяқтарын өткізіп алып, шалқайып, еңкейіп, оңға-солға аунай аттың бауырына түсе билеп, жұртты қыран-топан күлкі қызығына батырады. Егер қонақтар арасында жас бишілер болса, олар да биге қосылып, ойын көрігін қыздыра түседі» [4]. Бұл биден ұлттық ерекшелікті ғана емес, сонымен қатар ер азаматтарға тән қасиеттерді де аңғарамыз.

Жоғарыда көрсетілген фактілерді алға тартатын болсақ қазақ ерлер биінің дамуы ерте уақытта басталып, белгілі бір кезеңге дейін тенденция алғанын байқаймыз. Яғни, Қазақтың ерлер биі Кеңестік дәуірге дейін ұлттық нақыштағы ерлер биі болып қалыптасып, дамып, халық арасында кеңінен таралған. Кеңес дәуіріндегі ерлер биі өзгеше сипатқа ие болды. Ондағы би элементтеріне кеңестік заманға сай қимылдар енгенін аңғаруға болады. Яғни, ерте заманнан келе жатқан ұлттық би өнеріміз әр кезеңде өз дәуіріндегі қоршаған ортасымен, мәдениетімен тығыз байланысып дамып келгенімен әр кезеңдегі би қойылылымдары мен бишілердің орындауында заманына байланысты айырмашылықтар бар екенін жоққа шығара алмаймыз. «Заманына

байланысты» деген сөздің астары тереңде жатыр. Ғасырлар бойы даму үстінде болған қазақтың би өнері әр кезеңде заман ағымына сай құбылып, өзгеріске ұшырап отырды.

Қазақтың белгілі жазушысы, ғалым, филология ғылымының докторы Ақселеу Сейдімбектің сөзімен пайымдасақ, «Нағыз мәдениет, әсіресе, рухани мәдениет тек қана ұлттық-этникалық төлтумалықта көрініс табады және сол төлтума қасиетін тұғыр ете отырып қана дамып, шыңдалады. Ал басқа елдің мәдени-рухани құндылықтарына жалаң еліктеу өзінен өзі қайталау болып шығады» [3]. Яғни, жаңа ғасырда жат билерге еліктеу басым болады. Бұл ұлттық ерекшелікке сөзсіз ықпал ететін факторлардың бірегейі. А.Сейдімбек сияқты тұжырымдамалық мәні бар ойды ағылшын этнологы Дж.В.Дрэпер де айтқан: «Ұлттық типті әлдекім біржолата белгілеп берген деп ойлаудың мүлде қисыны жоқ, ал оның қасиет-қалыбының тұрақты болып келетін себебі өзін қоршаған ортаға, өзіне ықпал ететін ортаға әлдеқашан бейімделіп болғандығының нәтижесі. Жағдайды өзгертсең-ақ болды, сол сәттен бастап тип те өзгере бастайды» [5, 8 б.]. Дж.В.Дрэпердің айтқанынан түйіндейтініміз ұлттық ерекшелікті қаз-қалпында, еш өзгеріссіз сақтап қалу мүмкін емес, себебі ол айналадағы қоршаған ортаның ерекшеліктеріне сай құбылып отырады. Оған құбылуға мүмкіндік берсең болды, болмыстың өзгеруіне әкеліп соғуы ықтимал. Ұлттық би мәселесінде де дәл солай. Әсіресе, ерлер биіне аса сақтықпен қараған абзал.

Әр халықтың мәдениетінде оны құрайтын кейбір құбылыстар қоғамдағы тек әйелдер жартысына тән болса, басқалары, керісінше, тек еркектерге тән. Осы сынды би кезінде де ер жыныстың өкілдері би арқылы бір-біріне және көрермендерге өздерінің ерлігін, күшін, ептілігін көрсете біледі. Ол әсіресе ерлердің жекпе-жек билерінен айқын көрініс табады. Ал қазақ мәдениетінде ер азаматтардың ішінде қазақ биінің дамуына үлес қосып, кәсіби би өнерін меңгеріп қана қоймай, сол арқылы халықтың ықыласына бөленген балетмейстерлер аз болған жоқ. Солардың бірі ұлттық хореографияға арналған еңбектерінің авторы, халық биін, кәсіби би өнерін шебер меңгерген, қазақ биі өнерінің кәсіби

деңгейге көтерілуіне зор еңбек сіңірген белгілі балетмейстер, педагог Дәурен Тастанбекұлы Әбіров. Одан бөлек, халық бишісі Ысқақ Быжыбаевты да атауға болады. Ысқақ Быжыбаев домбыраның сүйемелдеуімен «Насыбайшы» және «Масқарампаз Қара жорға» билерін билеп, қазақ ерлерінің би үлгісін дәріптеуші ретінде тарихта қалды.

Қазақ би өнерінде ер азаматтардың ішінде аты ерекше аталған әйгілі балетмейстер Б.Аюханов екенін жоғарыда айттық. Ол өнер адамының қазақ би өнеріне қосқан үлесі, әсіресе, ер азаматтардың үздік би қимылдары мен үлгілерінің қалыптасып қана қоймай, іргелі дамуына тиген септігін ауыз толтырып айтуға болады. Оның айғағы ретінде, «Б.Аюхановтың балетмейстерлік лексикасының негізіне айналып, классикалық оның шығармашылық өңдеуінде би өнеріне өзіндік оқылым беретін жаңа бояу, жаңа суреткерлікке ие болды. Қимылдық сүйемелдеу мен позалардың өзіндік композициялары, адажио суреткерінің таза әуенділігі, аллегориялық вариациялардың тазалығы мен дәлдігі, саналы түрде айқын, нақты идеямен қаныққан би мазмұнының айшықтылығына ұмтылу – Б. Аюханов қойылымдарының шығармашылық ерекшеліктерін анықтады» деген қазақ өнерінің тарихына енген жазбаларды келтіре аламыз [6, 414 б.].

Ер адамдардың билері жауынгершілікпен, соғыс пен шайқас тәсілдерін көрсете отырып батырлықты, батылдықты, жауынгерлік шеберлікті дәріптейтін еркекке тән билер десек, мұндай би түрлері әлемдегі өзге елдерден де көруге болады. Нақтырақ айтса мұндай билерде табиғаттан тыс деңгейде оған қатысушылардың бірлігі мен алдағы, шайқастағы әрекеттерін көрсететін белгілі бір келісім мен үйлесім бар. Ал кейбір элементтер жауды қорқыту үшін қолданылған. Біздің қазіргі заманымызда мұндай билерге қажеттілік жойылғандықтан, олар бұл қызметін жоғалтып, тек өнерге айналды. Мысал ретінде бірнеше шетелдік ерлер биіне шолу жасасақ, Украиндық ерлердің «Норак» халық биін еркектерге тән батырлықты дәріптейтін би ретінде атауға болады. Ал, кейбір жауынгерлік би композициялары бар билер ретінде Арменияның биі «Би Кочариді», Бразилия биі «Капозэйраны», Жаңа Зеландияның биі «Хаканы» (ка-

мате) және тағы басқа билерді атауға болар еді. Бірнеше ғасыр бұрын Ресейде де жауынгерлік би өзекті болғанын білеміз. Жекпе-жек, жұдырықтай жұмылу қимылдарымен қатар оның әскери бейімділіктері мен қасиеттері қалыптасты. Ол билер жауынгердің санасының ерекше ашылуына, ал денесін толық жауынгерлік әзірлікке келуіне көмектесті. Ол билерде ішінара қоян-қолтық ұрыс элементтері де бар. Бұл жалпы ер азаматтардың қатысуымен орындалатын әлемдегі әйгілі билердің бірқатары десе болады. Жоғарыда аталған ерекшеліктерге байланысты Шара Жиенқұлова «Қазақ билері» атты еңбегінде: «Халықтың жалпы мәдениетінің өсуіне байланысты бидің де эстетикасы байып отырады. Би қимыл позициясы. Хореография өнері әр уақытта оқиғаның орны, уақыты және халықтардың характерлік ерекшеліктерімен тығыз байланысты» деген тұжырым айтқан болатын [7, 3 б.]. Яғни, қай ұлттың болмасын өзіне тән мінез-құлық ерекшелігі болады, ол өз кезегінде сол ұлттың би элементтерінен көрініп тұрады.

Бердібек Қабай өзінің «Күй тартып, би билеген біздің қазақ» атты мақаласында ерлер биі төңірегіндегі даудамай туралы былай деп ойын өрбітеді: «Ал қазақ ерлерінің билері туралы соңғы уақыттағы пікірталас екіге бөлініп тұр. Бір тарап «қазақ жігіттері билемеген» десе, екінші тарап, «қазақтың жігіттері билеген және ол сан ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан үрдіс» екенін алға тартады. «Би өнерін сөз еткенде тағы бір даулы мәселе құлағын көтеріп шыға келетіні бар. Бұл ер адамдарға арналған би. Жалпы қазақтың жігіттері билегенбе?,-деген сауал төңірегінде талай мәселенің шеті көтеріліп қызыл тартыс болып қалатынымыз да жасырын емес. Айтарымыз ер адамдар неге билемейді. Олардың да көңіл көтеріп, өз өнерін ортаға салуға құқы бар. Тіпті ерте замандардың өзінде ер азаматтарға арналған билер болды. Алайда басы дауға қалып жүрген осы мәселенің түйінін Петербордағы атақты Эрмитаждың құпия қорында сақталған мына сурет (1 сурет) біржола шешіп тастайтындай көрініп тұр.

Сурет 1. Петербордағы Эрмитаждың құпия қорында сақталған сурет

Бұл туындыны 1792-1793 жылдары орыстың әскери қызметінде арнайы жұмыстар жасаған Барбиш есімді Француз суретшісі сызып қалдырған екен. Барбиш Қазақ Ордасында болып қайтқан сапарында Екатерина – 2 Патшайымға арнайы келіп «Қазақтар, Ғұрыптар» атты жинақты сыйға тартады. Жинаққа өзге де 15 туынды енгізілген екен. Ал мына туынды «Қазақ биі», -деп аталған. Акварель бояуымен орындалған шығарма нағыз жұптасып билеудің үлгісін көрсетіп тұр. Билеушілердің қимыл қозғалысына қарап ақ олардың «Буын биін» бүгінде «Қара жорға», -биін орындап жатқандығын аңғару қиын емес. Ал суреттегі музыканттарға көңіл аударарып отырып, оларды толық бір оркестор деп қаламыз. Ғажап, олардың қолындағы аспаптардың барлығы қазақ халқының музыкалық дүниелері. Қобызбен сыбызғы, тайтұяқ пен сырнай. Ал енді мұны көр де қазақта би болмаған немесе ер адам мүлде билемеген деп айтып көр. Сонымен бірге қазақтар арасында тек ер азаматтарға арналған билердің біразын жоғарыда айтып кеттік. Олардың қатарында «Қаражорға», «Ор-теке», «Тепеңкөк», «Қоян-бүркіт», «Садақ биі», «Құсбегі», «Ортеке», «Қоян биі»,

«Аю биі», «Насыбайшы», «Асау ат», «Аю биі», «Бура биі», «Бүркіт биі» сынды би түрлерін айтуға болады» - деп тұжырымдаған [4]. Аталған билерден басқа ер азаматтарға арналған би ретінде «Бақсы» биін де тілге тиек етуге болады. «Бақсы» биін зерттеген және осы тақырыпқа ғылыми мақала арнаған Қазақ Ұлттық хореография академиясының А. Т. Молдахметова, Г. Т. Жұмасейітова, Л. В. Ким, Г. Ю. Саитова, Р. В. Кензикеев, Т. Қ. Жүргенов сияқты зерттеушілердің «Dance movements of baksy as a paradigm of development of the Kazakh dance art» атты мақаласында «Бақсы» биін ер адамдар билегенімен оның түпкі көздегені емдік шара болғанын, «Бақсының негізгі мақсаты – аурудан айықтыру және делдал ретінде әрекет ететін жоғарғы және төменгі әлем рухтарымен байланыс» [8, 49 б.] екенін жазады.

Бұдан бөлек ер азаматтардың тұрмыстық, ойын-сауықтық сипаттағы билері бар. Бұл Интернетте оңай табуға болатын ең жақсы ерлер билері, жаттығу бейнелері көрініс тапқан. Орыстың дәстүрлі мәдениетінде жеке биден басқа, жұптық билер, кадрилдің барлық түрлері де бар. Олар тізелердің күрделілігімен және қозғалыстардың әдемілігімен таң қалдырады. Мұндағы ерлердің рөлі мен мүмкіндіктері де айтарлықтай үлкен. Сахнаға шыққан кез келген бидің негізгі мақсаты - көрермен алдына жарқын картина жасау. Осы орайда ерлердің классикалық биі орындаушының өзіне деген сенімділігін, мінезінің көшбасшылық қасиеттерін, әдемі қалпы мен жүріс-тұрысын дамытуға көмектеседі. Сондықтан, егер сіз классикалық билермен айналысу, ер адамдар мінездің дұрыс емес қасиеттерін тәрбиелеп, тым әйелдікке айналады деп ойласаңыз, бұл мүлдем дұрыс емес. Керісінше, классикалық үлгідегі ерлер биі этика мен эстетиканың, жоғары талғампаздықтың көрінісі. Одан бөлек, ерлердің бал биі тамаша ырғақ сезімін, әдемі және романтикаға деген сүйіспеншілікті тудырады. Бірақ қазіргі еркектерде бұл би жетіспейді. Бұл билердің көптеген түрлері бар: вальс; ча-ча-ча; румба; фокстрот; танго және тағы басқалары. Айтпақшы, Түркиядағы ерлердің іш биі бізге біршама экстравагантты және ерекше болып көрінуі мүмкін. Бірақ бұл ер адам биінің әйелдерге ешқандай қатысы жоқ, бұл дене бұлшықеттерін жетілдіруге және күресуге бағытталған ұлттық ерекшелігіне сай бидің түрі.

Жалпы алғанда ерлерге арналған заманауи билерге хип-хоп, брейк-данс, дабстеп және тағы басқа әртүрлі стильдер де кіреді.

XXI ақпараттық ғасырда адамзаттың дүниетанымының жаһандануы салдарынан биге деген, әсіресе ер азаматтардың биіне деген қызығушылық азайған деп тұжырымдаймыз. Олай айтуымыздың себебі, кәсіби тұрғыда би үйірмелеріне ұл балаларын беретін ата-аналардың санының тым аздығын алға тартуға болады. Сонымен қатар би өнерін насихаттап, осы салада білім беріп жүрген ұстаздардың қатарында еркектердің үлесі аз екенін байқауға болады. Мысалы, Қазақ ұлттық хореография академиясының бір топ зерттеуші ғалымдарының жүргізген талдауларына сәйкес оқытушылар құрамының пайыздық көрсеткішін көреуге болады. «Сауалнамаға оқытушылар мен студенттер қатысты балет педагогикасы, хореографиялық педагогика, хореографиялық режиссура, бал билері педагогикасы, сондай-ақ бакалавриат, магистратура және докторантура. Барлығы 20 оқытушыдан сұхбат алынды және 75 студентке сауалнама жүргізілді. Оқытушылар құрамына келетін болсақ, 26,3% ер адамдар ал 73,7% - әйелдер. Оның 20-сы% - өнертану кандидаттары, 15% - өнертану докторлары және 65% - магистрлер» [9, 100 б.]. Яғни, оқытушылардың көпшілігі әйел адамдар, ұстаз ер азаматтар 26,3 пайызды құрайды.

Нағыз еркектерге арналған нағыз биді үйренуге, яғни қазақ ерлер биінің дамуына не кедергі деген сауалға жауап іздеп көрсек, оның себептерін келесі жағдайлардан көруге болады:

1. Қазақ халқының ерте замандағы ұлттық билердің құндылықтарын ұмытуы. Яғни, жоғарыда айтылған ер азаматтарға тән, батырлық пен батылдықты насихаттайтын «Бүркіт» сынды билердің қолданыстан шығуы. Ұлттық құндылықта өмір сүрген Кеңестік кезеңге дейінгі дәуірде дәріптелген ұлттық билердің біртіндеп шеттетілуі.

2. Бір кезде белгілі бір себептермен ұмытылып, уақыт өте келе халыққа қайта оралған билерге деген күмәнді көзқарас. Мысалы, «Буын би» биін қазақтың биі емес деп, дау туғызып, кейін оның шын мәнінде қазақтың ұлттық биі екенін дәлелдеуі, «Қара жорға» сайып келгенде ұлттық буын биі екенін кеш болса да түсінуі. Яғни, ұлттық

би төңірегіндегі бітіп бермейтін пікірталастар да ұлттық бидің тиісті деңгейде дамуына тежегіш болып тұр.

3. Жаңа ғасырда би өнерінің, соның ішінде ерлерге арналған билердің сирек дәріптелуі. Қазіргі күні жаңа технологиялардың шексіз мүмкіндіктерін пайдалана отырып би өнерінің адам баласына, соның ішінде ер балаларға пайдасын көрсете алмаймыз. Сондықтан да ер балалардың биге келуі сирек. Осы ретте профессор Т. Ізім сияқты би өнерін зерттеушілердің еңбектерін, соның ішіндегі үгіт-насихатты үлгі тұта отырып әрекет жасау әлдеқайда сенім туғызар еді. Атап айтса: «Әртүрлі пластикалық ырғақ түрлері адамның эмоциясының сыртқы көрінісі іспеттес болды. Қимыл-қозғалыс арқылы адамдық сана-сезімді білдіре отырып, эмоциялық кері әсер ететін қасиеттерді азайтуда үлкен рөл атқарғандығын» көрсете білу маңызды [10, 5].

4. Жалпы, қазіргі қазақ халқының қалыптасқан менталитеті, ұлттық ерекшелігі. «Қалыптасқан» деген сөзді қолдануымыздың өзіндік себебі бар. Өйткені, сан ғасыр бұрын ата-бабаларымыз еркектердің билерін қалыптастырып, оны еш қымсынбай қолданған болса, қазіргі қоғамда ер адамдардың билеуіне деген көзқарас басқаша. Яғни, ер адамның биші болуына қатысты таңсық көзқарас бар. Жігіттер үшін би билеу әйелдер үшін футбол ойнаумен тең сияқты деген қарапайым қоғам арасында ортақ пікір бар. Алайда, кәсіби бишілер бұл мифті биді білмейтін немесе ешқашан сынап көрмеген адамдар ойлап тапқанын жақсы түсінеді.

5. Ер балалардың биге аз баруы салдарынан бәсекелестіктің болмауы да ерлер биінің тиісті деңгейде дами алмауына өз ықпалын тигізуде. Бәсекелестік жоқ жерде даму да болмайтыны заңдылық. Ал бәсекелестік, жоғары пайда мен артықшылықтарға қол жеткізу үшін күрес екені мәлім.

6. Ер балаларды даярлайтын қазақ хореографиясында тәжірибелі тәлімгер, тамаша ұйымдастырушылық және педагогикалық қабілеті бар балетмейстерлердің тапшылығы. Осы мәселе жылдар бойы жалғасып келе жатқан үлкен проблемалардың бірі. Ол туралы Клара Диярова «Қазақ биі» атты еңбегінде: «Қазақ хореографиясы өзінің алғашқы қадамдарында тәжірибелі тәлімгерге, тамаша ұйымдастырушылық және

педагогикалық қабілеті бар адамға мұқтаж болды» - деген болатын [1, 8 б.].

Дегенмен, қазіргі күні қазақтың би өнері айтарлықтай дамығанын жоққа шығаруға болмайды. Қазақ биінің даму жолында талай-талай тың идеяға толы билер мен жаңа қимылдар қалыптасты. Олардың әрқайсысы қазақ би өнерінің алтын қорынан орын тауып жатыр. «Композиторлардың сан түрлі әуендері шығармашылық және орындаушылық мүмкіншіліктердің диапазонын кеңейте түсті; бір актілі, екі актілі спектакльдер, қойылымдар, миниатюралар – осылардың барлығы труппаның қомақты «алтын қорында» жиналды» [12, 5]. Қазақ биі дүниежүзіне танылды. Дегенмен қазақ ерлер биін әлі де дамыту қажеттілігі өзектілігін жоймайды. Қазақ биінің еркесі Шара Жиенқұлова апамыз айтқандай, «Қазақтың халық билері әлемдік сахнаға шықты. Оған Еуропаның, Азияның, Американың, Африканың театр сахналарында қол соқты. Бұл кітап «қазақ халқының би өнерінің жарқын болашағы әлі алдағы күндерде» деген бекем үмітпен жазылды» десе, осы ғылыми жұмыс та өз кезегінде қазақ ерлер биінің даму мәселесіне тиісті назар аударып, оның даму тенденциясына ықпал етеді деген үмітпен жазып отырмыз [13, 10].

Қорытынды. Би өнерінің адам өмірінде маңызды рөл атқаратынын, оның рухани дамуына ғана емес, сонымен қатар салауатты өмір салтына, денсаулығына да ықпал ететін күш екеніне баса назар аудара отырып, өскелең ұрпақты, әсіресе ер балаларды би өнеріне тартудың маңызы зор екеніне назар аударамыз. Би артық ойлардан, артық салмақтан босатады, адамның рухани «көзінің» ашылуына көмектеседі. Би қимылдарының басым көпшілігі жүректен шығатындай құрылымдалған, импровизация көп. Осы тұста бидің ер адам өміріндегі әсерін бағамдау қажет, яғни еркек үшін өзін-өзі мойындау, өзінің күшіне сену – өмір салтының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Кез келген ерлерге арналған билерді орындай отырып, күшті жыныстың өкілі өзінің бәсекеге қабілетті екенін дәлелдеп қана қоймайды, сонымен қатар әртүрлі өмірлік мәселелерді шешетіндей стимул алады. Сондықтан да сан ғасырлар бұрын ер азаматтардың биіне аса мән берген ата-бабаларымыз адам физиологиясын жақсы білгендіктен биге ерекше мән

берген. Осы айтылғандардың негізінде қазақ ерлер биін болашақта дамыту үшін және кәсіби биге мамандық ретінде көзқарас қалыптастырып, ер балалардың би саласына келуін көбейту мақсатында келесі шараларды қолға алуды ұсынамыз:

1. Бишінің қозғалысы мен дене қимылы арқылы көркем образды бейнелейтін, ұлттық сахна өнеріне деген жасөспірімдердің қызығушылығын арттыру үшін оларға ең алдымен бидің адам денсаулығына тигізетін зор пайдасы туралы ақпаратты жеткізе білуіміз керек. Себебі, адам баласы үшін денсаулық – зор байлық. Оның пайдасын төмендегідей баяндауға болады және бұл ақпарат ғылыми тұрғыда дәлелденгенін де ескерте кеткен артық болмас.

Яғни, би спорттың бір түрі іспеттес. Ал спорт – денсаулық пен салауатты өмір салтының кепілі. Би – сымбаттылық пен дене мүсінін, төзімділік пен икемділікті қалыптастыратын жаттығу. Ол икемділікті дамытады және бұлшық еттердің қалпын сақтауға ықпал етеді, бұл, әсіресе, буындары ауыратын адамдарға өте пайдалы. Сонымен қатар, би адамның көңіл күйін көтереді, тамақты сіңіруге көмектеседі. Бұлшық еттің дамуына да ықпалы зор. Ғалымдар жүрек-қан тамырларында ақау бар науқастарға зерттеу жүргізеді. Бишілерде қандағы оттектің мөлшері 18%-ға, дене шынықтыру мамандарында 16%-ға көбейген. Би сағатына шамамамен 400 ккал энергияны жоқ қылып жібереді. Аптасына екі рет би үйірмесіне бару ақыл-парасат кемдігіне душар болудың алдын алады. Би жүйкеге түскен ауырлықты басады, бас ауруларын қайтарады, артериалды қысымды қалыпқа түсіреді. Кәсіби бимен айналысатын адамдарда Паркинсон ауруы болмайды.

Мысалы, үнді классикалық биінде белгілі бір сезімді жеткізу үшін көз ғана емес, қас та, ерін де, мұрын да, бет те, иек те, құлақ та қимылдайды. Бұл бет бұлшық еті үшін таптырмас жаттығу бола алады. Ал сіз жалғыз басты жан болсаңыз ше? Онда сіз мына шындыққа көз жеткізіңіз: би – ауруды ұмытудың және өзіңді-өзің қалыпты сезінудің бірден-бір жолы. Бимен емдеу – қазіргі уақытқа сай медицинаның ең жас салаларының бірі. Билеудің адам денсаулығына ешқандай зияны жоқ. Керсінше, осы билеу арқылы күйзелістен де арылуға болады. Міне, бидің

осындай адам айтса нанғысыз қасиеттерін дұрыс жеткізе білгенде ғана биге деген қызығушылық туындауы даусыз.

2. Бишілердің арасындағы ер азаматтарды ынталандыру арқылы биге деген көзқарасты өзгерту. Еркек балетмейстерлердің айлық жалақыларын арттыру, сыйақылар тағайындау; білім саласында болса тәлімгерлік сағаттарын көбейту; олардың жетістіктерін барынша үлгі ретінде ұсыну сияқты рухани қолдау көрсетілген жағдайда би өнеріндегі ер азаматтардың пайыздық үлесі барынша арттарына сенім мол.

3. Қазіргі жаңа технологиялардың, жаңа медианың мүмкіндіктерін барынша пайдалану арқылы үгіт-насихат жұмыстарын қарқынды жүргізу, үздік жетістігімен көзге көрінген биші ер азаматтардың имиджін қалыптастыру арқылы қоғаммен байланыс жасау. Осы ретте әлеуметтік желілердің маңызы зор. Әсіресе, «Фейсбук», «Инстаграм», «Ютуб» сияқты салмақты, халық жиі қолданатын желілерді көбірек қолдану, оларда арнайы парақшалар ашу арқылы жүйелі жұмыс жүргізуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жомарт Молдахметұлы. Қазақ биі – бидің төресі. // Интернет ресурс: <https://adyrna.kz/post/2696> (Қаралған күні 10.12.2022).
2. Қазақ өнері. Энциклопедия. – Алматы: Қазақстан даму институты. 2002. – 800 б.
3. Ақселеу Сейдімбек. Қазақтың күй өнері. – Астана: Күлтегін, 2002.-13 б.
4. Бердібек Қабай. «Күй тартып, би билеген біздің қазақ». – 2021. // <https://e-history.kz/kz/news/show/32553/> (жарияланған күні 09.04.2021)
5. Дж.В. Дрэпер. Истроия умственного развития Европы. – Киев-Харьков: 1986. – С. 264
6. Қазақ өнерінің тарихы. 3 томдық. (XX ғасырдың екінші жартысы, III том, 2 кітап). – Алматы: Өнер, 2009. – 480 б.
7. Шара Жиенқұлова. Қазақ билері. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1955. – 137 б.
8. А. Т. Молдахметова, Г. Т. Жұмасейітова, Л. В. Ким, Г. Ю. Саитова, Р. В. Кензиков, Т. Қ. Жүргенов. «Dance movements of baksy as a paradigm of development of the Kazakh dance art» // *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities* – 2018. - N.3. – С. 38-57.
9. С. Бәкірова, Г. Саитова, Ж. Қайыр, Т. Ізім, Р. Кензиков. *Kazakhstan experience in distance learning in higher education in the field of choreography.* // *ArtsEduca.* – N33. – Septiembre. – 2022. – pp.97-108 // <https://www.e-revistas.uji.es/index.php/artseduca/article/view/6891/7382>
10. Ізім Тойған. Өркені өскен би өнері. Оқу құралы. – Астана: 2009. – 136 б.

11. Клара Диярова. Қазақ биі. – Алматы: Өнер. – 2012. – 320 б.
12. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік би театры. – Алматы: Өнер. – 2013. – 240 б.
13. Шара Жиенқұлова. Би құпиясы. – Алматы: Өнер. – 2012. – 320 б.

References:

1. Zhomart Moldahmetuly. *Qazaq bii-bidiń tóresi*. // Internet resýrystary: <https://adyrna.kz/post/2696> (qaralǵan qup 10.12.2022). (In Qazaq).
2. *Qazaq ónegi. Jenciklopedija*. - Almaty: Qazaqstan damy instituty, **2002**. – 800 b. (In Qazaq).
3. Akseleu Sejdimbek. *Qazaqtyń kúı ónegi*. - Astana: Kultegin, **2002**.-13 b. (In Qazaq).
4. Berdibek Qabadj. *Kuj tartyp, bi bilegen bizdin Kazak*. – **2021**. // <https://e-history.kz/kz/news/show/32553> / (zhariyalangan kúpi 09.04.2021). (In Qazaq).
5. Dzh.V. Drjeper. *Istroija umstvennogo razvitija Evropy*. – Kiev-Har'kov: **1986**. – S. 264. (In Russ.).
6. *Qazaq óneginiń tarihy*. 3 tomdyk. (XX ǵasyr ekipshi zhartysy, III tom, 2 kitap). - Almaty: Ópeg, **2009**. – 480 b. (In Qazaq).
7. Shara Zhienkulova. *Qazaq bileri*. - Almaty: qazaqtyń memlekettik kókkem ádebiet baspasy, **1955**. – 137 b. (In Qazaq).
8. A. T. Moldahmetova, G. T. Zhumasejitova, L. V. Kim, G. Ju. Saitova, R. V. Kenzikeev, T. K. Zhurgenov. *Dance movements of baksy as a paradigm of development of the Kazakh dance art*. // Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities – **2018**. - N.3. – S. 38-57. (In Qazaq).
9. S. Bakirova, G. Saitova, Zh. Kajug, T. Izim, R. Kenzikeev. *Kazakhstan experience in distance learning in higher education in the field of choreography*. // ArtsEduca. – N33. – Septiembre. – **2022**. – pp.97-108. (In Engl.).
10. Izim Tojgap. *Ógkep óskep bi ópegi*. Oqı quraly. – Astana: **2009**. – 136 b. (In Qazaq).
11. Klara Dijarova. *Qazaq bii*. - Almaty: Ópeg. – **2012**. – 320 b. (In Qazaq).
12. *Qazaqstan Respýblikasynyń Memlekettik Bi teatry*. - Almaty: Ópeg. – **2013**. – 240 b. (In Qazaq).
13. Shara Zhienkulova. *Bi qurisý*. - Almaty: Ópeg. – **2012**. – 320 b. (In Qazaq).

МАЗМҰНЫ / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

**ХОРЕОГРАФИЯЛЫҚ ӨНЕР
CHOREOGRAPHY ARTS
ХОРЕОГРАФИЧЕСКОЕ ИСКУССТВО**

1. ***А.Ш. Шамшиев, Г.Т. Жумасейтова*** **ҚАЗАҚ ЕРЛЕР БИІНІҢ
ДАМУ МӘСЕЛЕСІ**
- ПРОБЛЕМА
РАЗВИТИЯ
КАЗАХСКОГО
МУЖСКОГО ТАНЦА**
- THE PROBLEM OF THE
DEVELOPMENT OF
KAZAKH MEN'S
DANCE** **5**
2. ***А.Ж. Саржанов*** **СОЗДАНИЕ МУЗЫКИ
ТВОРЧЕСКИМ
СОДРУЖЕСТВОМ
КОМПОЗИТОРА И
ХОРЕОГРАФА**
- КОМПОЗИТОРЛАР
МЕН
ХОРЕОГРАФТАРДЫҢ
ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ
ОДАСТЫҒЫНЫҢ
МУЗЫКАСЫН ЖАСАУ
ТУРАЛЫ**
- TO THE QUESTION OF
CREATING MUSIC OF
THE CREATIVE
COMMONWEALTH OF
COMPOSERS AND
CHOREOGRAPHERS** **22**

**ТЕАТР ӨНЕРІ ЖӘНЕ КИНО
THEATRICAL ART AND CINEMA
ТЕАТРАЛЬНОЕ ИСКУССТВО И КИНО**

3. ***А.А. Бухарбаев, Е.Б. Мамбеков*** **РОК-ОПЕРА –
ДӘСТҮРЛІ ӨНЕРДІҢ
ЖАҢА ФОРМАСЫ**
- 37**
4. ***Г. Аспандиярқызы*** **ҚАЗАҚ
КИНООПЕРАТОРЛЫҚ
ӨНЕРІНІҢ
ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ
ДАМУ ҮРДІСТЕРІ**
- 53**
5. ***С.Т. Мейрамова*** **ФОРМИРОВАНИЕ
РАЗВИТИЯ
ПРОДЮСЕРСКОГО
КИНО В КАЗАХСТАНЕ
НА СОВРЕМЕННОМ
ЭТАПЕ**

**ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ
ПРОДЮСЕРЛІК
КИНОНЫҢ
ДАМУЫНЫҢ
ҚАЛЫПТАСУЫ**

**FORMATION OF THE
DEVELOPMENT OF
PRODUCER CINEMA IN
KAZAKHSTAN AT THE
PRESENT STAGE**

60

**СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ
ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
SOCIAL AND HUMAN SCIENCES**

6. Д.А. Казиева

**МИФОЛОГИЗАЦИЯ
СОВРЕМЕННОГО PR-
ДИСКУРСА КАК
РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ
МАГИЧЕСКОГО
АРТЕФАКТА**

**СИҒЫРЛЫ
АРТЕФАКТІНІҢ
КӨРІНІСІ РЕТІНДЕГІ
ҚАЗІРГІ PR
ДИСКУРСЫНЫҢ
МИФОЛОГИЯСЫ**

**MYTHOLOGIZATION
OF MODERN PR
DISCOURSE
AS A
REPRESENTATION OF
A MAGICAL ARTIFACT**

67

**7. А.В. Кузнецова,
А.М. Казиева**

**ДЕОНТИЧЕСКИЕ И
АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ
МОТИВЫ В**

**МИФОЭПИЧЕСКОЙ
КАРТИНЕ МИРА**

**ДЕОНТИКАЛЫҚ
ЖӘНЕ
АКСИОЛОГИЯЛЫҚ
МОТИВТЕР ӘЛЕМНІҢ
МИФОПОЭТИКАЛЫҚ
БЕЙНЕСІНДЕ**

**DEONTIC AND
AXIOLOGICAL
MOTIVES IN THE
MYTHORPOETIC
PICTURE OF THE
WORLD**

76

8. ***А.С. Кулмаганбетова,
Н.О. Есеев***

**SMM-НЫҢ ИНТЕРНЕТ-
МАРКЕТИНГТЕГІ РОЛІ
МЕН МАҢЫЗЫ**

**РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ
SMM В ИНТЕРНЕТ-
МАРКЕТИНГЕ**

**THE ROLE AND
IMPORTANCE OF SMM
IN INTERNET
MARKETING**

89

9. ***A.M. Samenova***

**OUTSOURCING AS A
MODERN TOOL FOR
IMPROVING BUSINESS
EFFICIENCY**

**АУТСОРСИНГ
БИЗНЕСТІҢ
ТИІМДІЛІГІН
АРТТЫРУДЫҢ
ЗАМАНАУИ ҚҰРАЛЫ
РЕТІНДЕ**

	АУТСОРСИНГ КАК СОВРЕМЕННЫЙ ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ БИЗНЕСА	99
10. <i>Е.А. Шевель</i>	РЕЛИГИОЗНО- НРАВСТВЕННОЕ СОДЕРЖАНИЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ	
	ДІНИ-АДАМГЕРШІЛІК ДІНИ ӘДЕБИЕТТІҢ МАЗМҰНЫ: ӘЛЕУМЕТТІК- МӘДЕНИ АСПЕКТ	
	RELIGIOUS AND MORAL THE CONTENT OF RELIGIOUS LITERATURE: SOCIOCULTURAL ASPECT	107
Авторлар туралы мәлімет Information about the authors Сведения об авторах		119
Мазмұны/Contents/ Содержание		123

«ARTS ACADEMY»

scientific journal
маусым/ июнь/ june
2023

Пішім/ Format/ Формат 170x260.
Офсетті қағаз/ Offset paper/ Бумага офсетная.
Көлемі/ Scope/ Объем – 8 п.л.
Таралымы/ Edition/ Тираж 300.

Қазақ ұлттық хореография академиясы
Kazakh National Academy of Choreography
Казахская национальная академия хореографии

Ғылым, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру және аккредиттеу бөлімі
The department of science, postgraduate education and accreditation
Отдел науки, послевузовского образования и аккредитации

010000, Нұр-Сұлтан/ Nur-Sultan
Ұлы Дала/Uly Dala, 43/1, офис/ office/ офис – 470
8 (7172) 790-832
artsballet01@gmail.com
artsacademy.kz